

DE CAESARE IN SCHOLIS LATINIS PROVECTORIBUS DESTINATIS MODO ACTIVO PROPONENDO

Milena Minkova

Recentissimis praesertim temporibus saepius saepiusque rationes activae linguae Latinae docendae proponuntur necnon Latinitatis vivae fautorum atque propugnatorum numerus crescere videtur. Nec iam tam saepe fit ut Latinitatem vivam colentes vituperationibus aliorum sint obnoxii: Latinitatis vivae utilitas atque momentum latius necnon a pluribus agnoscitur.¹ Procul omni dubio rationes Latinae activae a multis variisque hominibus variisque modis iam usurpantur.² Cum alii aliis rationibus institutionem Latinam vividiorum efficere velint, hoc frequentatissimum videtur quod lingua Latina modo vivo potissimum apud tirones adhibenda censeatur vel adhibetur. Inde a tempore quo Latinitas viva in scholis reviviscere coeperat, hoc praecipue in primo institutionis Latinae gradu fiebat et quaedam dubitatio semper exstare videbatur num Latinitas viva seu activa condicionibus discipulorum provectorum esset apta.³ In Civitatibus Foederatis Americae Septentrionalis rationes activae cottidie apud provectiores maximeque provectos adhibentur in Instituto studiis Latinis provehendis quod curriculum diploma graduatis destinatum praebet et exstat tamquam pars programmatis magistralis in Universitate studiorum Kentukiana.⁴ Rationes tamen activae quam aptissime atque efficacissime adhiberi possunt etiam apud provectiores qui in scholis superioribus sive lyciis versantur necnon in ipso curriculo quod in scholis Civitatum Foederatarum Americae Septentrionalis exstat cui nomen AP (Advanced Placement). Agitur de curriculo discipulis in scholis superioribus versantibus destinato in quo credita academica accipi possint quae postea in collegiis vel in universitatibus studiorum valeant. Curriculum ad multas disciplinas pertinet, sed curriculum Latinum in scriptis Caesaris et Vergilii est constitutum.⁵ Harum scholarum

¹ Institutionis activae ratio iam habetur in obrussis linguis antiquis docendis anno 1997o in Civitatibus Foederatis Americae Septentrionalis divulgatis http://www.aclassics.org/uploads/assets/files/Standards_Classical_Learning.pdf (quae pagina die 26o mensis Mai anno 2014o est adita) ubi communicatio inter quattuor vocabula littera “C” incipientia tamquam primus institutionis finis memoratur (“Communication”, “Culture”, “Connections”, “Comparisons”, “Communities”); necnon in obrussis magistris Latinis instituendis anno 2010o eadem in patria publici iuris factis http://www.aclassics.org/uploads/assets/files/Standards_for_Latin_Teacher_Preparation.pdf (quae pagina die 26o mensis Mai anno 2014o est adita), secundum quas magister tres rationes docendi principales intellegere debeat (“grammar-translation”, “reading in context”, “oral-aural”).

² Adumbratio condicionum recentissimarum ad Latinitatem vivam pertinentium invenitur apud Coffee 2012, 256–265, et apud Minkova et Tunberg 2012, 117–125. Inspiciatur quoque fasciculus vicesimus secundus periodici c.t. *The Journal of Classics Teaching* 2011, modis activis linguas classicas tradendi omnino dicatus (cuius fasciculi, a variis auctoribus conscripti, subtitulus est “Communicative approaches to teaching the classical languages”).

³ In commentatione antesignana qua Latinitatem vivam promovet vir doctus Wills utcumque asseverat Latinitatem vivam procul dubio evanescere nec adhiberi posse si in schola de textibus vel notionibus magis provectis agatur (Wills 1998, 34).

⁴ Minkova et Tunberg 2012, 121; Minkova et Tunberg 2006, 283–289.

⁵ Ecce pagina quae pertinet ad scholas Latinas curriculi cui lingua vernacula nomen AP: http://apcentral.collegeboard.com/apc/public/courses/teachers_corner/2260.html (quae pagina die 26o mensis Mai anno 2014o est adita).

finis est ut discipuli textus ex lingua Latina in linguam Anglicam vertant, de constructionibus grammaticis necnon de figuris rhetoricis diiudicent, rerum gestarum cultusque civilis atque humani ad textus pertinentis rationem habeant. Ipsa in probatione ad hoc curriculum spectanti a discipulis non poscitur ut Latine scribant vel modo activo scriptum tractent. Maximi enim momenti in probatione ipsa textus Latini versio Anglica exstat. At si effici potest ut rationibus activis freti discipuli penitus scripta intellegant atque in familiaritatem auctoris deveniant, eo facilius eiusdem auctoris excerpta in sermonem vernaculum convertant. Huc accedit quod talis usus activus rationes activas et rationes magis translaticias inter se interdum discrepantes componere poterit. Rationes enim translaticiae ipsius linguae proprietates primarias firmiter graviterque tradunt, quae sunt necessario exortae, tamquam viae breviores, illis saeculis, quibus temporis spatium linguae Latinae tradendae destinatum pedetemptim minuebatur.⁶ Obicitur tamen discipulos tali modo institutos de ipsa lingua discere, non ipsam linguam nec ad medullam rerum eadem lingua conscriptarum vel dictarum mente animoque penetrare posse. Discipulis autem maximam partem vivis verbis Latinis imbutis ipsius linguae indolem sentire licet necnon intellegere Latinitatem esse revera linguam qua cogitata animique motus exprimantur. At saepe qui ita sunt instructi non satis compagem ipsius linguae suam reddiderunt ideoque nec semper auctorum Latinorum scripta – quam tandem inter omnes constat esse institutionis Latinae metam – legere atque intellegere possunt. Si autem rationes activae ad scripta Latina melius intellegenda adhibentur necnon ut mens ad compagem sermonis Latini arte grammatica descriptam et patefactam conformetur, gravior institutio Latina cum vi communicandi utiliter atque efficaciter coniungatur.

Hic certas quasdam rationes proponere velimus quibus Latinitas viva apud provectiores in textibus tractandis necnon notionibus grammaticis percipiendis adhiberi possit.

De scriptis Latine enucleandis

Ab ipso textu intellegendo incipiamus. Quamquam, ut supra est dictum, probatio curriculum AP exigit ut scripta Latina in linguam Anglicam convertantur, maximopere prodest in scholis textum Latine explanare. Quae explanatio sane non est res nova, sed usitatissima ratio per saecula adhibita cuius usurpatio maxime est frugifera. Tantum Latine nec ullis vocabulis vernaculis adhibitis textus tribus saltem modis enucleari potest: interrogatis Latinis quorum responsa in textu inveniantur; paraphrasibus Latinis simplicioribus et synonymis; summario Latino exarando et titulo Latino textui imponendo. Excerptamus exempla ex Caesaris Commentariis de bello Gallico conscriptis qui textus est principalis in curriculo AP, quod ad prosam orationem pertinet.

De bello Gallico IV, 24: At barbari consilio Romanorum cognito, praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti nostros navibus egredi prohibebant. erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant, militibus autem ignotis locis, impeditis manibus, magno et gravi onere armorum pressis simul et de navibus desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut paulum in aquam progressi omnibus membris expeditis, notissimis locis audacter tela conicerent et equos insuefactos incitarent. quibus rebus nostri perterriti atque huius omnino generis pugnae imperiti non eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis consuerant, utebantur. (Seel, ed. 1977)⁷

⁶ Minkova et Tunberg 2012, 115–117.

⁷ Omnia excerpta pertinent ad textum curriculo AP necessarios.

Etiam magister cui consuetudo loquendi non est textum tantum interrogatis enodare potest ita ut nulla notio praetermittatur.

Quid Romani facere conabantur? – Romani navibus egredi conabantur.

Licebatne Romanis navibus egredi? – Non licebat Romanis navibus egredi.

Quis prohibebat Romanos navibus egredi? – Barbari Romanos navibus egredi prohibebant.

Cur hoc faciebant barbari? Quid cognoverant? – Barbari consilium Romanorum cognoverant.

Cum consilium Romanorum cognovissent, quid primum fecerunt barbari? – Cum consilium Romanorum cognovissent, barbari primum equitatum et essedarios praemiserunt.

Ubi barbari plerumque essedariis utuntur? – Barbari essedariis plerumque in proeliis utuntur.

Postquam equitatum et essedarios praemiserunt, quid fecerunt barbari? – Postquam equitatum et essedarios praemiserunt, barbari sunt subsecuti.

Qua ratione sunt barbari subsecuti? – Barbari reliquis copiis sunt subsecuti.

Erantne Romani in difficultate? – Ita, Romani erant in difficultate.

Quae erat prima causa cur Romani essent in difficultate? – Naves Romanorum in alto constitui debebant.

Cur naves Romanorum in alto constitui debebant? – Propter magnitudinem naves in alto constitui debebant.

Quae erat secunda causa cur Romani essent in difficultate? – Milites erant locis ignotis, eorum manus erant impeditae, onere armorum premebantur.

Quale erat onus armorum? – Onus armorum erat magnum atque grave.

Quas tres res milites simul facere debebant? – Milites de navibus desilire, in fluctibus consistere, cum hostibus pugnare debebant.

Ubi erant hostes? – Hostes erant in arido vel paulum in aquam progressi.

Qualia erant membra hostium? – Membra hostium erant expedita.

Qualia hostibus videntur esse loca? – Loca hostibus erant notissima.

Quid faciebant hostes? – Hostes tela coniciebant et equos insuefactos incitabant.

Quomodo hostes tela coniciebant? – Hostes tela audacter coniciebant. [...]

Hoc in exercitio magister interrogat et responsum discipuli exspectat. Interrogata autem talia sunt ut responsum sine negotio in textu inveniatur. Cavendum est ne magister de rebus valde abstrusis nec facile in textu reperiendis interroget. Nam finis est in ipsius textum penetrare et de eo loqui.

In secundo vero exercitio ipse magister textum paraphrasi enucleat. Hoc fit constructi-
onibus simplicioribus paratactis et multis synonymis adhibendis. Tali modo discipuli
audientes compagem grammaticam intellegunt necnon eorum copia verborum crescit.

Sed barbari/indigenae/Britanni consilium/propositum Romanorum
intellexerant/didicerant. Equites tum et essedarios, i.e. milites essedis
vectos (nam hos soliti/assuefacti erant in pugnis/dimicationibus
adhibere/usurpare) miserunt in antecessum. Deinde ipsi cum reliquo
exercitu / cum copiis quae manebant secuti sunt / postea venerunt.
Impediebant/obstabant quominus/ne Romani ex navibus suis
exirent/descenderent. Romani maximis in angustiis versabantur. Nam
eorum navigia non poterant in vado consistere, quia erant magna/ampla.
Milites/armati autem versabantur locis sibi non notis, eorum manus
occupabantur, arma erant nimis gravia/onerosa, pondus armorum erant
magnum. Milites tres res eodem tempore facere debebant: de navigiis suis
salire, in aqua fluenti/in undis stare, cum inimicis proelium facere/
proeliari. Inimici autem erant in terra vel in vado / non multum in mare
processerant. Eorum corpora non impediebantur; loca quoque erant eis
bene nota. Ergo inimici iacula iaciebant cum audacia/fortiter. Equos
quoque aquae non assuefactos compellebant/adhortabantur.

Tandem huic excerpto titulus poni potest qui est “De difficultatibus Caesaris in Britanniam
appulsi”, necnon summarium tale exarari: “Caesar naves in Britanniam appellere conatur, sed
de eius adventu certiores facti Britanni impediunt quominus hoc faciat. Naves non possunt
pervenire ad litus et milites onerati in aqua ambulant. Propter condiciones difficiles Romani
non possunt tam bene contra Britannos pugnare ut solent.” Quae sane tantum sunt exempla
cuiusdam tituli et cuiusdam summarii.

Ceterum exstat liber vetustior in quo partes operis c.t. De bello Gallico multis variisque
interrogatis tractantur.⁸

De dictatione eiusque explicatione Latina

Porro explanationem textuum Latinam cum dictatione coniungere licet. Dictatio
haudquaquam debet esse ars institutioni Gallicae servata. In schola Latina provectoribus
destinata proponi potest dictatio accurata, secundum quam prima vice unaquaque sententia
voce solita, paulo lentiore legitur, deinde singula sententiarum membra lente, tandem tertia
vice totus textus velocitate solita. At haud minoris momenti videtur id quod sequitur. Textu
dictato de unaquaque sententia magister sescenta interrogata proponere potest ut discat num
discipuli textum bene exscripserint. Praestat igitur in promptu (fortasse in pariete) habere
nonnulla verba interrogativa quibus fretus interroget: *quis, qui, uter, quantus, qualis, cuius,*
quot, quoteni, ubi, quo, unde, quando, quoties, quomodo, cur, quare, quam ob rem, qua de
causa, quam, -ne, num, nonne etc. Imaginemur esse dictandam sequelam loci in quo de
difficultatibus appellendi agitur.

De bello Gallico IV, 25: Quod ubi Caesar animadvertit, naves longas,
quarum et species erat barbaris inusitator et motus ad usum expeditior,
paulum removeri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum
hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac
submoveri iussit... (Seel, ed. 1977)

⁸ Sauveur 1878, 1–131.

Ceterum licet exigere a discipulis sive ut sententiis plenis respondeant sive locutionibus brevioribus. Aliis in condicionibus aliter est agendum et de via maxime idonea diiudicandum. In interrogationibus de dictatione proponendis propositum est scire num textus dictatus bene sit chartae traditus, cui rei responsa in locutionibus tantum consistentia saepe sufficiant.

Postquam Caesar difficultates animadvertit, quid removeri iussit? – Caesar naves longas removeri iussit.

Unde Caesar naves longas removeri iussit? – A navibus onerariis.

Quantum naves longas a navibus onerariis removeri iussit? – Paulum.

Qualis est navium longarum species? – Inusitator.

Cui est inusitator? – Barbaris.

Qualis est motus navium longarum? – Expeditior.

Ad quam rem expeditior? – Ad usum.

Quid Caesar incitari iussit? – Naves longas incitari.

Quo instrumento naves longas incitari iussit? – Remis.

Quid aliud de navibus longis Caesar iussit? – Ad latus apertum hostium constitui.

vel Ubi Caesar naves longas constitui iussit? – Ad latus apertum hostium.

Ad quorum latus naves longas constitui iussit? – Hostium.

Quid de hostibus Caesar iussit? – Propelli et submoveri.

Quibus instrumentis Caesar hostes propelli ac submoveri iussit? – Fundis, sagittis et tormentis.

A magistro tali modo roganti nulla notio scripto dictato expressa praetermittetur. Nam in scholis discipulis provectoribus destinatis, quale est curriculum AP nominatum, non tantum de sensu generatim et universe percipiendo agitur sed de minutis penitus intellegendis. Porro quattuor actiones necessariae ipso in exercitio conectentur: actio audiendi, actio scribendi, actio legendi, actio loquendi. Discipuli textum audient, chartis tradent, legent, interrogatis de textu prolatis voce viva respondebunt. Nam nemo ad medullam ullius linguae pervenire valet nisi audiendo, loquendo, legendo, scribendo.

De constructionibus grammaticis exercendis

Transeundum nunc est ad constructiones grammaticas modo activo tractandas. Ecce aliquot notiones grammaticae maioris momenti in curriculo AP tractandae: ablativus absolutus, coniugatio periphrastica passiva, verba deponentia, accusativus cum infinitivo, interrogatum obliquum, ut obiectivum, verba timendi, enuntiata finalia, sententiae condicionales. Quae omnia tractari possunt per varia excerpta operis c.t. De bello Gallico a discipulis iam lecta. Nam notiones grammaticae a notionibus in textu traditis disiungi non debent. Sane notionibus grammaticis tradendis magister ante omnia de ipsa lingua, non ipsam linguam docet. Agitur tamen de viis expeditioribus quibus ipsius linguae compagem discipuli suam reddunt, praesertim si modo activo hoc faciunt. Hae viae breviores non sunt spernendae. Nam vix hodie nobis exstat condicio quam Erasmus in colloquio *Ars notoria* intitulo labores in studiis Latinis vitare cupientibus praecepta dans describit, secundum quam per lecturam perpetuam necnon per colloquia cum magistris doctis habenda scientia Latine discentium

augetur: “Nam praeter sermones conviviorum, praeter quotidiana colloquia, statim a prandio audis octo lepidissima dicta, ex probatissimis auctoribus selecta; totidem a coena.”⁹ Institutionis enim Latinae horae valde sunt deminutae—qui tamen de re grammatica discunt, discunt melius si non tantum oculis, sed aliis etiam sensibus utuntur. Omnia quae sequuntur exercitia possunt sive scribendo, sive voce perfici.

De constructionibus grammaticis: de ablativo absoluto

Magister rogat ut ablativus absolutus, ubi licet, in locum locutionum exstantium substituatur. Ratio est habenda quando actio subordinata sit facta necnon verbi temporalis vocis.

Cum naves paravisset, Caesar solvit. → Navibus paratis Caesar solvit.

Postquam consilia Caesaris cognita sunt, Britanni equitatum et essedarios ad litus miserunt. → Consiliis Caesaris cognitis Britanni equitatum et essedarios ad litus miserunt.

Equites et essedarii praemissi sunt, dum reliquus exercitus Britannorum sequebatur. → Reliquo exercitu Britannorum sequente equites et essedarii sunt praemissi.

Dum Romani fundas, sagittas, tormenta iaciebant, Britanni constiterunt et pedem rettulerunt. → Romanis fundas, sagittas, tormenta iacentibus Britanni constiterunt et pedem rettulerunt.

De constructionibus grammaticis: de coniugatione periphrastica passiva

In locum verborum et locutionum, in quibus subauditur vis necessitatis, coniugatio periphrastica passiva est substituenda. Tota igitur sententia penitus est rescribenda et dativus auctoris, si indicatur cui res sit patranda, inserendus. Vigilandum est ut constructio impersonalis sit neutri generis.

“Hanc Galliam subigere debeo,” dixit Caesar. → “Haec Gallia mihi est subigenda,” dixit Caesar.

Oportebat frumentum ad milites alendos invenire. → Frumentum ad milites alendos erat inveniendum.

“Debemus Romanos impedire ne in terram nostram veniant,” exclamaverunt Britanni. → “Romani sunt impediendi ne in terram nostram veniant,” exclamaverunt Britanni.

Caesar dixit necesse esse contra hostes fundis, sagittis, tormentis pugnare. → Caesar dixit contra hostes fundis, sagittis, tormentis esse pugnandum.

De constructionibus grammaticis: de verbis deponentibus

Pro solitis verbis verba deponentia aequipollentia sunt exscribenda vel enuntianda.

His rebus paratis Caesar cum exercitu ad litus ivit. → His rebus paratis Caesar cum exercitu ad litus est profectus/progressus.

Cum Caesar coram militibus diceret, omnes animis intentis audiebant. → Cum Caesar coram militibus loqueretur, omnes animis intentis audiebant.

Romani ex navibus Britannos appropinquantes aspiciabant et

⁹ Le Clerc, ed. 1703, 850.

perterrebantur. → Romani ex navibus Britannos appropinquantes intuebantur/conspicabantur et perterrebantur.

De constructionibus grammaticis: de accusativo cum infinitivo

Optimum exercitium est orationem rectam in orationem obliquam convertere ita ut a verbo dicendi pendeat. Tali in exercitio opera danda est ut omnia tempora exercentur ne peculiaritates infinitivi futuri et passivi omittantur.

“Pugna instat.” Haec sunt Caesaris verba. Quid dixit Caesar? → Caesar dixit pugnam instare.

Britanni Romanos premebant. Haec sunt Caesaris verba. Quid dixit Caesar? → Caesar dixit Britannos Romanos pressisse.

Romani a Britannis premebantur. Haec sunt Caesaris verba. Quid dixit Caesar? → Caesar dixit Romanos a Britannis esse pressos.

Naves longae a navibus onerariis removendae erant. Haec sunt Caesaris verba. Quid dixit Caesar? → Caesar dixit naves longas a navibus onerariis fuisse removendas.

Species navium longarum Britannis est inusitator. Haec sunt Caesaris verba. Quid dixit Caesar? → Caesar dixit speciem navium longarum Britannis esse inusitatiorem.

Procul dubio hostes propellemus et submovebimus. Haec sunt Caesaris verba. Quid dixit Caesar? → Caesar dixit Romanos procul dubio hostes esse propulsuros et submoturos.

Procul dubio hostes propellentur et submovebuntur. Haec sunt Caesaris verba. Quid dixit Caesar? → Caesar dixit hostes procul dubio propulsum et submotum iri / fore ut hostes procul dubio propellerentur et submoverentur.

De constructionibus grammaticis: de interrogato obliquo

In interrogatis obliquis exercendis omnes temporum consecutiones adhiberi possunt. Quod exercitium cum pluribus discipulis quoque ordinare licet, si magister plura interrogata addiderit, quibus discipuli respondere debeant accusativum et infinitivum usurpantes.

Estne Caesar magnus imperator? Quid te, Petre, rogo? → Rogas, magister, num Caesar magnus imperator fuerit.

Responde, Petre! → Caesar fuit magnus imperator.

Quid, Paule, dixit Petrus? → Petrus dixit Caesarem fuisse magnum imperatorem.

Potuitne Caesar ad Britanniam pervenire? Quid modo te, Petre, rogavi? → Rogavisti, magister, num Caesar ad Britanniam pervenisset.

Responde, Petre! → Caesar potuit ad Britanniam pervenire.

Quid, Paule, dixit Petrus? → Petrus dixit Caesarem potuisse ad Britanniam pervenire.

Manebuntne Romani semper in Britannia? Quid te, Petre, rogo?
 → Rogas, magister, num Romani semper in Britannia mansuri sint.

Responde, Petre! → Romani haud semper in Britannia manebunt.

Quid, Paule, dixit Petrus? → Petrus dixit Romanos haud semper in Britannia esse mansuros.

De constructionibus grammaticis: de ut obiectivo

Enuntiata obiectiva quoque sunt exercenda quo maiore facilitate a discipulis adhibeantur. Plerumque iussus rectus in iussum obliquum converti potest. Curandum est ut coniunctio q.e. *ne* in iussu negativo usurpetur.

Caesar militibus imperat: “Conscendite in naves.” Quid Caesar militibus imperat? → Caesar militibus imperat ut in naves conscendant.

Litore conspecto Caesar a militibus petivit: “Navigate!” Quid Caesar a militibus petivit? → Caesar a militibus petivit ut navigarent.

Litore conspecto Caesar militibus imperat: “Consistite!” Quid Caesar militibus imperat? → Caesar militibus imperat ut consistent.

Milites timentes Caesar monet: “Nolite timere!” Quid Caesar milites timentes monet? → Caesar milites timentes monet ne timeant.

Milites Caesar hortabatur: “Capite arma!” Quid Caesar milites hortabatur? → Caesar milites hortabatur ut arma caperent.

De constructionibus grammaticis: de verbis timendi

Construiones cum verbis timendi quoque tractari possunt ut discipuli in eorum familiaritatem descendant. Accurate est distinguendum inter rem malam de qua timetur ne fiat et rem bonam de qua timetur ne non fiat necnon inter timorem ad futurum et timorem ad praeteritum directum. Animus quoque est advertendus ad subiectum timoris pronomine reflexivo indicandum.

Milites exclamant: “Timemus. Hostes in nos impetum fortasse facient.” Quid milites timent? → Milites timent ne hostes in se impetum faciant.

Caesar exclamavit: “Timeo. Fortasse non vincam.” Quid Caesar timebat? → Caesar timebat ne non / ut vinceret.

Britanni exclamabant: “Metuimus. Fortasse Romani terram nostram capient.” Quid Britanni metuebant? → Britanni metuebant ne Romani terram suam caperent.

Britanni exclamant: “Metuimus. Fortasse Romanos repellere non poterimus.” Quid Britanni metuunt? → Britanni metuunt ne non/ ut Romanos repellant.

Caesar cogitat: “Timeo. Fortasse in Britanniam perperam veni.” Quid timet Caesar? → Caesar timet ne perperam in Britanniam venerit.

Caesar cum animo suo reputabat. “Timeo. Fortasse in erratum sum inductus.” Quid timebat Caesar? → Caesar timebat ne in erratum esset inductus.

De constructionibus grammaticis: de enuntiatis finalibus

Etiam enuntiata finalia, quamquam frequentatissima, melius intellegentur, si voce viva erunt prolata. Magister per ambages propositum actionis describet, discipuli autem eandem rem enuntiato finali sive explicito sive implicito dicere debebunt.

Caesar dixit: “Profectus sum in Galliam. Propositum mihi erat illam terram subigere.” Cur/quo proposito Caesar in Galliam erat profectus?
 → Caesar in Galliam erat profectus ut illam terram subigeret / qui illam terram subigeret / ad illam terram subigendam / illius terrae subigendae causā (gratiā) / illam terram subactum / illam terram subactus (si locutionem post-Ciceronianam sinere volumus).

Caesar dixit: “Propositum mihi est in Britanniam proficisci. Nam haec terra quoque Romana fieri debet.” Cur / quo proposito Caesar in Britanniam proficiscetur? → Caesar in Britanniam proficiscetur ut illa terra Romana fiat / ad illam terram Romanam faciendam / illius terrae Romanae faciendae causā (gratiā) / illam terram Romanam factum / illam terram Romanam facturus.

De constructionibus grammaticis: de sententiis conditionalibus

Tandem expedit compositionem liberam discipulis interdum proponere. Conditio quaedam est excogitanda, quam discipuli secundum sensum qui accipi possit expleant.

Si omnes discipuli Caesarem diligenter legerint, ... → Si omnes discipuli Caesarem diligenter legerint, Latine optime scient.

Si Caesar Galliam non subegisset, ... → Si Caesar Galliam non subegisset, imperium Romanum numquam tantopere crevisset, ut postea crevit.

Si nemo in scholis linguam Latinam disceret, ... → Si nemo in scholis linguam Latinam disceret, omnes patrimonii Latini ignari essent.

De figuris grammaticis et rhetoricis Latine exercendis

In curriculo cui nomen AP figurae grammaticae et rhetoricae quoque tractantur. Quae figurae nihil impedit quin ratione magis activa exerceantur. Textum viva voce legere et deinde verbis suis secundum magistri praecepta repetere iam multum confert ad familiaritatem sermonis Latini fovendam.

De figuris grammaticis: de asyndeto

Licet magistro interrogare quae figura grammatica in sententiis praebitis exstet necnon poscere ut discipuli textum retractent ita ut figura non adhibeatur.

De bello Gallico VI, 13: <Druides> rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur. (Seel, ed. 1977)
 → Druides rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant necnon religiones interpretantur.

De bello Gallico VI, 22: <Germani> Agri culturae non student, maiorque pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit. (Seel, ed. 1977)
 → Germani agriculturae non student, maiorque pars eorum victus in lacte et caseo carneque consistit.

Eodem modo rogandum est ut figurae rhetoricae inveniuntur et textus mutetur ita ut sine figuris sonet.

De figuris rhetoricis: de anaphora

De bello Gallico VI, 17 Deum maxime Mercurium colunt. huius sunt plurima simulacra, hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. (Seel, ed. 1977) → Deum maxime Mercurium colunt. cuius sunt plurima simulacra, eum omnium inventorem artium ferunt et viarum atque itinerum ducem necnon ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur.

De figuris rhetoricis: de chiasmo

De bello Gallico VII, 77 (Critognatus inter obsidionem Alesiae loquitur) Romani vero quid petunt aliud aut quid volunt nisi invidia adducti quos fama nobiles potentesque bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque considerare atque his aeternam iniungere servitatem? (Seel, ed. 1977) → Romani vero quid petunt aliud aut quid volunt nisi invidia adducti quos fama nobiles et bello potentes cognoverunt, horum in agris civitatibusque considerare atque his aeternam iniungere servitatem?

De figuris rhetoricis: de hyberbato

De bello Gallico VI, 13 ad hos (Druides) magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrat magnoque hi sunt apud eos honore. (Seel, ed. 1977) → ad hos (Druides) magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrat et hi sunt apud eos magno honore.

De figuris rhetoricis: de litote

De bello Gallico I, 42 Caesar, quod neque conloquium interposita causa tolli volebat neque salutem suam Gallorum equitatu committere audebat, commodissimum esse statuit omnibus equis Gallis equitibus detractis eo legionarios milites legionis decimae, cui quam maxime confidebat, imponere, ut praesidium quam amicissimum, si quid opus facto esset, haberet. quod cum fieret, non inridicule quidam ex militibus decimae legionis dixit plus quam pollicitus esset Caesarem ei facere: pollicitum se in cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum ad equum rescribere. (Seel, ed. 1977) → Caesar, quod neque conloquium interposita causa tolli volebat neque salutem suam Gallorum equitatu committere audebat, commodissimum esse statuit omnibus equis Gallis equitibus detractis eo legionarios milites legionis decimae, cui quam maxime confidebat, imponere, ut praesidium quam amicissimum, si quid opus facto esset, haberet. quod cum fieret, valde ridicule quidam ex militibus decimae legionis dixit plus quam pollicitus esset Caesarem ei facere: pollicitum se in cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum ad equum rescribere.

De dialogis vel fabellis conscribendis atque edendis

Maximi momenti exercitium et quodammodo omnium exercitiorum corona est textu perlecto de eiusdem materia dialogos componere vel etiam plenam fabellam scaenicam quae postea edatur. Hoc summopere discipulis prodest; nam non tantum scriptum omni ex parte necnon in eius contextu tum intellegunt, sed animos mentesque in componendo collocant fiuntque ipsius textus veri participes. Discipuli enim sentiunt se aliquid Latine creare posse atque Latinitatem esse linguam qua cogitata animique motus exprimantur.

Consideremus capita primum, secundum et tertium primi libri operis c.t. *De Bello Gallico* in quibus Orgetorix seditionem inter Helvetios moliens describitur ut totius Galliae imperio potiatur, cum Helvetiis, cum Sequanis, cum Haeduis agens, dein a Helvetiis deprehensus et in iudicium vocatus, tandem postquam efficit ut magna copia clientium ad iudicium veniat condicionibus minus certis vita functus. Licet aliquot dialogos separatos componere: inter Orgetorigem et Helvetios initio habitum, inter Orgetorigem et Casticum Sequanum, inter Orgetorigem et Dumnorigem Haeduum, coram iudicibus. Vel tota series rerum tamquam fabella edi potest. Si aliquot greges idem argumentum tractaverint et postea coram ceteris fabellam suam ediderint, comparatio fiet rationum secundum quas argumentum sit tractatum, quae res studium excitat, praesertim si agitur de coniectura rerum gestarum, ut in narratione de Orgetorige. Nam gregales textum una legunt, de minutiis disceptant, una dialogos et ipsam fabellam conscribunt, partes inter se distribuunt, memoriae tradunt, praemeditantur. Quas inter res scientia Latina mirabiliter crescit.

De imaginibus Latine describendis

Tandem pervenimus ad exercitium in quo imagines cum verbis coniunguntur. Imaginem verbis Latinis describere semper optima est exercitatio Latina inter quam non tantum copia verborum ex ima mente eruitur et compages grammatica exercetur, sed quoque discipuli nexum sentiunt qui inter verba et rerum veritatem exstat. In scholis Caesari dicatis licet adhibere imaginem in qua Caesar est delineatus. Eligamus, exempli gratia, picturam illius Lionel-Noël Royer anno 1899 creatam cui nomen "*Vercingétorix jette ses armes aux pieds de César*" (quae invenitur in Musée Crozatier in oppido Francogallico cui nomen Le Puy-en-Velay) in qua Vercingetorix Alesia capta Caesari deditur. Titulus Latinus est excogitandus, deinde res in pictura delineatae describendae: qui homines in pictura conspiciantur, quid faciant, quibus animi motibus sint obnoxii, quomodo sint vestiti, qui sint vestimentorum colores, quae sint eorum arma, quae sint ornamenta equorum, quid in parte longinqua cernatur, quale sit caelum etc. Tandem dialogus imaginarius inter Caesarem et Vercingetoricem exarari potest. Quamvis haec recta via ad textum lectum non pertineant, tamen efficere possunt ut textus modo vividior a discipulis accipiatur viteturque condicio secundum quam discipuli textu perlecto et in linguam vernaculam converso nesciant qua de re inibi agatur. Nam omni modo est nitendum totum animum, totam mentem discipulorum scripta Latina legentium capere ut sentiant scriptorem secum communicare et se posse huius dialogi esse partem.

Supra sunt descriptae aliquot rationes activae secundum quas scholae Caesarianae discipulis provectoribus destinatae agi possint. Exstant sane et exstare possunt multae aliae viae in quibus ipsa Caesaris verba una cum condicionibus in quibus sunt exorta modo vivo sonent vel retractentur.¹⁰

¹⁰ Multa subsidia utilia ad Caesaris de bello Gallico commentarios pertinentia hac in pagina interretiali inveniri possunt: <http://dcc.dickinson.edu/caesar/caesar-introduction> (adita die 4o mensis Iunii anno 2014o).

Opera memorata

Coffee, Neil. "Active Latin: *Quo tendimus*". *Classical World* 105,2 (2012): 255–269.

Le Clerc, Jean, ed. *Desiderii Erasmi Roterodami Opera omnia. Volumen primum*. Lugduni Batavorum: cura et impensis Petri Vander Aa, 1703.

Minkova, Milena et Terence Tunberg. "Active Latin: Speaking, Writing, Hearing the Language." *New England Classical Journal* 32,2 (2012): 113–128.

—. "De Kentukiano instituto studiis Latinis provehendis." Pars I, T. Tunberg: "De Instituti ortu et ratione." Pars II, M. Minkova: "De methodis didascalicis quae in Kentukiano instituto studiis Latinis provehendis adhibentur." *Acta selecta decimi Conventus Academiae Latinitati Fovendae (Matriti, 2–7 Septembris 2002)*, edd. Antonio Capellán García et María Dolores Alonso Saiz. Romae: Academia Latinitati Fovendae – Matriti: Instituto de Estudios Humanísticos de Alcañiz, 2006. 283–289.

Sauveur, L. *Talks with Caesar: De Bello Gallico*. 2nd ed. revised. Novi Eboraci: Henry Holt, 1878.

Seel, Otto, ed. *C. Iulii Caesaris Commentarii rerum gestarum Vol. 1: Bellum Gallicum*. Lipsiae: Teubner, 1977.

Varii auctores. "Communicative approaches to teaching the classical languages." *Journal of Classics Teaching* 22 (Spring 2011): 1–22.

Wills, Jeffrey. "Speaking Latin in Schools and Colleges." *The Classical World* 92,1 (1998): 27–34.

De auctrice

Milena Minkova is Professor of Classics at the University of Kentucky. She has published on Medieval Latin (most recently on the 12th century cosmologists), Latin Composition, and Latin Pedagogy. Both her research and her teaching encompass the continuity of the Latin tradition from ancient until modern times. She is currently working on a critical anthology of Neo-Latin. Department of Modern and Classical Languages, Literatures, and Cultures, 1055 Patterson Office Tower, University of Kentucky, Lexington, KY 40506-0027, USA. mmink2@uky.edu

Summarium Latinum

Quam saepissime rationes activae linguae Latinae docendae aptiores censentur quae in curriculo tironibus destinato locum habeant. At tales rationes efficacissime etiam apud provectiores sive in lyciis sive in curriculis universitariis usurpari possunt. Nec necesse esse videtur Latinitatem activam colloquiis simplicibus habendis circumscribere et ab ipsis scriptis auctorum Latinorum in quos discipuli provectiores incumbere solent abesse. Nam nihil impedit quominus exercitiis activis discipuli in compagis grammaticae familiaritatem deveniant, cuius quidem notitia vias breviores ipsius linguae intellegendae praebeat ideoque ad facilitatem textus legendi qui est tandem institutionis Latinae scopus principalis ducere possit. Tractatur hac in commentatione quomodo rationes activae in curriculo AP (Advanced Placement) quod in Civitatibus Foederatis Americae Septentrionalis credita academica universitaria discipulis in lyciis versantibus praebeat adhibeantur. Exempla depromuntur ex Caesaris Commentariis de bello Gallico qui textus est principalis in curriculo AP quod ad prosam orationem pertinet. Primum agitur de textu variis rationibus Latine sine ullius linguae vernaculae adiumentis explanando quod fit sive per interrogata sive paraphrasibus sive titulo textui imponendo vel summario exarando. Dein sermo fit de dictatione eiusque explicatione Latina. Postea tractantur variae constructiones grammaticae Latine modo activo explanandae. Sequitur tractatio activa figurarum grammaticarum atque rhetoricarum. Tandem de dialogis

componendis necnon de fabellis scaenicis conscribendis atque Latine edendis agitur. In calce ipsius textus tractatio cum imaginibus Latine describendis coniungitur.

Summarium Anglicum

On the Active Use of Caesar in Latin Classes for Advanced Students. Methods for active teaching of the Latin language are usually considered to be best suited for the curriculum of beginners' classes. Such methods can, however, be used quite efficiently even when teaching advanced students either at High School or University level. Nor does it seem to be necessary to restrict the active use of Latinity to simple conversations only or to avoid using the texts of the classic Roman authors, which students of Latin need to understand well. In short, there is nothing preventing students from becoming familiar with the rules of grammar by means of active exercises. Such familiarity furnishes the student with shortcuts to a better understanding of the language itself. This may in turn lead to that very ability to read ancient texts which is, after all, the main object of Latin teaching. The present contribution deals with the use of active methods in the curriculum for Advanced Placement (AP) High School pupils who are taking courses that provide them with academic credits for university qualification in the USA. Examples are taken from Caesar's *Commentarii de bello Gallico*, a fundamental text in the AP curriculum as far as prose is concerned. The article deals first with how to explain a text in various ways by means of the Latin language alone, without having recourse to the vernacular. Asking questions, making paraphrases, adding titles, or providing a summary are all alternatives here. Furthermore, dictation is elucidated, and how it can offer a bridge to explaining the text in Latin; so is an active method to explain various grammatical constructions. There then follows the active treatment of grammatical as well as rhetorical figures. Finally, questions of how to compose dialogues, and even how to edit plays for the stage, are addressed. At the end of the essay, the author discusses how to combine textual work with exercises involving describing images in Latin.

Verba clauicularia

Caesar, methodi activae, AP (Advanced Placement), dictatio, constructiones grammaticae, figurae rhetoricae, scripta Latine enucleanda, imagines Latine describendae, fabellae scaenicae.